

ANETA MARIA ABRAMOWICZ
KATEDRA PRAWA WYZNANIOWEGO KUL

BILATERALIZM W STOSUNKACH PAŃSTWOWO-KOŚCIELNYCH
V ZJAZD KATEDR
I WYKŁADOWCÓW PRAWA WYZNANIOWEGO
KRASNOBRÓD, 13-15 MAJA 2008 R.

W dniach 13-15 maja 2008 r. w Krasnobrodzie odbył się V Zjazd Katedr Prawa Wyznaniowego *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, zorganizowany przez Wydział Zamiejscowy Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL w Tomaszowie Lubelskim. Wzięli w nim udział przedstawiciele wielu ośrodków naukowych, podejmujących w swoich badaniach tematykę prawnowo-wyznaniową.

Konferencję otworzył ks. prof. dr hab. Tadeusz Guz, dziekan WZNPiE KUL w Tomaszowie Lubelskim, mówiąc, że jest ona nawiązaniem do 10. rocznicy ratyfikacji Konkordatu Rzeczypospolitej Polskiej ze Stolicą Apostolską i 15. rocznicy sformułowania jego treści. Za cel Konferencji uznał wskazanie sposobu ujęcia zasady bilateralizmu w obowiązującej ustawie zasadniczej. Wyraził również przekonanie, że wygłoszone referaty i publikacje będące owocem tego Zjazdu, przyczynią się do pogłębienia, uporządkowania i rozwiązania wielu trudnych kwestii decydujących o współczesnych relacjach państwo–Kościół. Słowo powitania wygłosił również burmistrz Krasnobrodu, mgr Z. Michalski.

O przewodniczenie pierwszej sesji naukowej, zatytułowanej „Aspekty filozoficzno-histeryczne”, poproszony został ks. prof. dr hab. H. Misztal, który po ukonstytuowaniu prezydium oddał głos pierwszemu prelegentowi, ks. prof. dr hab. T. Guzowi. W wystąpieniu pt. „Podstawy filozoficzne stosunków państwo–Kościół” zajął się on rozumieniem bytu państwa i Kościoła oraz ich wzajemnych relacji we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego. Zdaniem prelegenta współczesna myśl antropologiczna redukuje osobę ludzką jako stworzenie Boga do produktu ewolucji materialistycznie pojętego wszechświata. Człowiek przestaje być pojmowany jako substancja, a zaczyna być traktowany jako przypadłość. W ten sposób zatracą się jego osobowa podmiotowość. To powoduje chaos na płaszczyznach interpersonal-

nych i płaszczyźnie praw oraz obowiązków osoby ludzkiej. Zagroza konstruktywnemu współdziałaniu Kościoła i państwa dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego. Wskazał również pierwszeństwo narodu nad państwem. Każdy człowiek ma niezbywalne prawo do swojego narodu, państwo natomiast ma chronić dobro narodu, jako dobro każdego człowieka, a nie tylko nielicznych. Prawo naturalne zostało określone jako transcendentny grunt porządku prawnego w państwie i Kościele.

Kolejny referat, pt. „Chcieć i rozumieć – przykłady budowania dwustronnych relacji Państwo–Kościół”, wygłoszony został przez ks. prof. dr. hab. F. Longchamps de Beriera. Prelegent zwrócił uwagę na współpracę między wspólnotami religijnymi a państwem, podając przykłady tej współpracy i omawiając jej płaszczyzny, zakres i wymiar. Praktyka separacji czystej, która dla prelegenta była istotnym punktem odniesienia, wskazuje, że ta współpraca jest możliwa i potrzebna, a ta potrzeba wyraźnie rośnie. Jest to możliwe przy zachowaniu dotychczasowych osiągnięć, bez faworyzowania żadnych podmiotów. Pod znakiem zapytania staje natomiast wolność od religii. Jest ona możliwa, tolerowana i szanowana, ale nie jest determinująca, co autor udowodnił na podstawie przedstawionych przykładów.

Następny referat, pt. „Współpraca Kościoła i państwa w zwalczaniu herezji w dawnej Polsce”, wygłosił mgr M. Mikuła. Na ziemiach polskich w okresie średniowiecza zauważalna była dwukierunkowość rozwiązań prawnych. Z jednej strony obowiązywały rozwiązania średniowieczne, oparte na aktach prawnych wówczas powstałych, a z drugiej rozwiązania nawiązujące do czasów antycznych, do prawa rzymskiego. Tę dwutorowość, według autora, można zauważyć również w Wielkim Księstwie Litewskim, w sformułowanym w 1522 r. I Statucie Litewskim (podobnie jak i w II Statucie Litewskim), gdzie widoczne są odwołania do prawa rzymskiego. Prelegent podkreślił, że unormowania prawa cywilnego związane z przesłanką herezji, były wieloaspektowe i pochodziły z wielu źródeł.

Opracowanie pt. „Ewolucja form regulacji sytuacji prawnych związków wyznaniowych w Polsce Ludowej” przedstawił dr J. Dziobek-Romański. Wykazał, że okres Polski Ludowej nie był okresem jednolitym, prawo wyznaniowe inaczej było regulowane w Konstytucji, a inaczej unormowane ustawowo, zaś praktyka władz państwowych szła jeszcze w innym kierunku. Ponadto zwrócił uwagę na recepcję systemu radzieckiego. Według autora sytuacja prawna związków wyznaniowych w Polsce powinna być rozpatrywana w kontekście prawa radzieckiego, którego zasady funkcjonowały w krajach tzw. demokracji ludowej. Na tle sytuacji prawnej związków wyznaniowych w tych państwach sytuacja w Polsce Ludowej była najlepsza.

Dalszą część Konferencji stanowiło wystąpienie dr. A. Szymańskiego pt. „Likwidacja szpitali zakonnych w latach 1949-1958 jako przejaw braku bilateralizmu”. Prelegent podzielił swoje wystąpienie na trzy części. W pierwszej wskazał najważniejsze podstawy prawne likwidacji szpitali wyznaniowych w Polsce. W drugiej zobrazował to kilkoma przykładami przejęć takich placówek. Trzecia część to wnioski. Autor zauważył, że prawo w omawianych kwestiach było traktowane instrumentalnie przez władzę partyjno-państwowe. Polityka państwowa charakteryzowała się dążeniem do jak najszybszej laicyzacji społeczeństwa przez ograniczanie praw Kościoła katolickiego oraz innych wspólnot religijnych między innymi do prowa-

dzenia działalności charytatywnej w prowadzonych przez siebie szpitalach i lecznicach.

Kolejne wystąpienie pt. „Komisja Wspólna jako forum bilateralnego dialogu Kościoła i Państwa” zaprezentował ks. prof. dr hab. H. Misztal. Wskazał etapy dialogu w ramach Komisji Wspólnej, która na początku nazywała się Komisja Mieszana. Pierwszym owocem omawianego dialogu było Porozumienie z 1950 r. W następnym Porozumieniu z 1956 r. Kościół uważano za partnera dialogu. Dialog ten został zarzucony po osiągnięciu celów, do których dążyło państwo. Po roku 1980 powołano zespół legislacyjny, który wypracował kilka dokumentów dotyczących regulacji stosunków państwa do Kościoła katolickiego, jednak nie doszło do wniesienia tych aktów pod obrady Sejmu. Dopiero po 1989 r. Komisja uzyskała umocowanie prawne na podstawie art. 4 ustawy z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego. Autor wymienił akty prawne wypracowane w czasie nowego okresu dialogu między stroną rządową a Komisją Wspólną. Stała się ona narzędziem i sprawdzoną formą dialogu prowadzonego między państwem i Kościołem katolickim w Polsce. Współczesna działalność Komisji Wspólnej stwarza możliwość prezentacji postulatów kościelnych w sprawach dotyczących stosunków państwo–Kościół.

Następny referat, pt. „Geneza «Porozumienia» między Rządem RP a Episkopatem Polski z dnia 14 kwietnia 1950 r.”, przedstawiony został przez prof. dr. hab. K. Krasowskiego. Prelegent wyjaśnił genezę wskazanego Porozumienia. Skoncentrował się przede wszystkim na ocenie tego układu i stanowisku wobec sytuacji w Polsce, przyjętemu przez Stolicę Apostolską. Zaakcentował również trudność sytuacji, w jakiej znaleźli się biskupi, decydując się na przyjęcie bądź odrzucenie treści narzuconego przez rząd Porozumienia. Stało się ono podstawą do stabilizacji stosunków między państwem a Kościołem. Oceniając to porozumienie z dzisiejszej perspektywy, prelegent stawia tezę, że układ z kwietnia 1950 r. uchronił polski Kościół i wiernych przed represjami, jakie dotknęły inne kraje realnego socjalizmu.

Kolejne wystąpienie na temat „Porozumienia Rządu z Konferencją Episkopatu Polski w sprawie organizacji duszpasterstwa katolickiego w policji, służbie celnej i straży granicznej” wygłosił dr Z. Zarzycki. Stwierdził, że jest to pozytywny przejaw relacji państwo–Kościół. Wskazał podstawy prawne funkcjonowania omawianych duszpasterstw katolickich, a następnie przystąpił do krótkiego ich omówienia. Służby te są szczególnie narażone na korupcję, a posługa duszpasterska może pomóc im w utrzymaniu właściwej postawy moralnej.

„Problemy podstaw prawnych funkcjonowania Funduszu Kościelnego” były tematem wystąpienia dr. A. Czohary. Dokonał on wyliczenia i omówienia celów tej instytucji, istniejącej od 1950 r., następnie przedstawił funkcjonowanie oraz sposoby jej uzdrowienia. Zadania Funduszu powinny być dostosowane odpowiednio do istniejącej sytuacji. Zauważył tu trzy podstawowe kwestie, które pomogłyby to osiągnąć (wyodrębnienie jako oddzielnej pozycji w budżecie sprawy ubezpieczeń społecznych, wyposażenie ministra kultury i dziedzictwa narodowego w uprawnienie do reprezentowania Państwa we współdziałaniu z Kościołem katolickim i innymi związkami wyznaniowymi przy realizacji zadań związanych z ochroną zabytków sakralnych i kościelnych, na pozostałej bazie środków finansowych Funduszu należałoby ustanowić jeden państwowy fundusz wspomagania kościelnej działalności charytatywnej). Te

rozwiązania mogłyby spowodować uzdrowienie istniejącej sytuacji, która zdaniem prelegenta powinna zostać określona jako patologiczna.

Drugą sesję naukową, zatytułowaną „Małżeństwo jako przedmiot uzgodnień bilateralnych”, rozpoczął ks. prof. dr hab. W. Góralski referatem pt. „Instytucja małżeństwa wyznaniowego o skutkach cywilnoprawnych jako wyraz zasady bilateralności w stosunkach państwowo-kościelnych w Polsce”. Prelegent wskazał normatywne podstawy urzeczywistniającej zasadę bilateralności w zakresie instytucji małżeństwa wyznaniowego o skutkach cywilnych. Dokonał wyjaśnienia pojęcia małżeństwa wyznaniowego o skutkach cywilnych. Następnie omówił przejawy współdziałania Kościoła i państwa w zakresie tej instytucji. Przedstawił również procedurę zawarcia małżeństwa wyznaniowego o skutkach cywilnych, wskazując w niej przejawy zasady współdziałania Kościoła i państwa.

Następny referat na temat: „Współpraca (istniejąca i postulowana) Państwa i Kościoła w prawnym regulowaniu kwestii dotyczących małżeństwa i rodziny” przedstawił ks. prof. dr hab. R. Szychmiller. Wskazał on podstawę normatywną tej współpracy, zawartą w art. 11 Konkordatu. Podkreślił konieczność współpracy między państwem a Kościołem w celu poszanowania i ochrony instytucji małżeństwa i rodziny. Przedstawił kościelne podstawy i zakres podejmowanej współpracy. Zauważył, że aktualna współpraca charakteryzuje się dobrym poziomem, ale istnieją możliwości prowadzenia jej w bardziej owocny i wszechstronny sposób.

Jako kolejny wystąpił ks. dr hab. J. Krajczyński z referatem zatytułowanym „Polityka konkordatowa Konfederacji Helwetyckiej”. Przedstawił struktury Konfederacji Szwajcarskiej i relację między państwem a wspólnotami religijnymi, omówił zdolność konkordatową Konfederacji i poszczególnych kantonów oraz funkcje konkordatów, a także konkordaty zawarte ze Stolicą Apostolską. Autor wystąpienia stwierdził, że instytucja konkordatu przyczyniła się do integracji kantonów w ramach jednego państwa, wpłynęła na utworzenie wielu instytucji państwowych, również na stan prawodawstwa federalnego, dopomogła w zachowaniu i rozwoju tradycji religijnych i kulturowych istniejących w Szwajcarii, stała się cenionym i bardzo skutecznym narzędziem współpracy kantonów. Natomiast w przypadku Kościoła katolickiego okazała się efektywnym narzędziem służącym uregulowaniu sytuacji prawnej biskupstw, zapewniła poszczególnym wspólnotom religijnym środki niezbędne do realizacji swoich zadań, pozwoliła ułożyć pokojowe relacje między poszczególnymi wyznaniami i religiami.

Dr A. Tunia wygłosiła referat pt. „Porozumienia między związkami wyznaniowymi a władzami państwowymi dotyczące procedury zawierania małżeństw cywilnych w formie wyznaniowej”. W związku z wejściem w życie przepisów umożliwiających zawieranie małżeństw cywilnych w formie wyznaniowej, zaistniała konieczność ustalenia podmiotów upoważnionych do przyjmowania oświadczeń o zawarciu małżeństwa i sporządzania zaświadczeń o zawarciu małżeństwa kierowanych do urzędu stanu cywilnego. Zdaniem prelegentki minister spraw wewnętrznych i administracji powinien jeszcze raz zwrócić się do zainteresowanych związków wyznaniowych z prośbą o nowe uzgodnienia dotyczące wykazu podmiotów uprawnionych i pouczyć, że wykaz ten powinien być sporządzony na podstawie zajmowanego stanowiska, a nie pełnionych funkcji. Istniejący wykaz stanowisk powinien zostać

skorygowany, ponieważ niejednokrotnie nie jest możliwe ustalenie na jego podstawie osób rzeczywiście uprawnionych do sporządzenia zaświadczenia kierowanego do urzędu stanu cywilnego. Przy ustaleniu treści tych porozumień minister spraw wewnętrznych i administracji powinien skorzystać z pomocy specjalistów z zakresu prawa wyznaniowego oraz prawa wewnętrznego poszczególnych związków wyznaniowych. Dałoby to gwarancję poprawnego zredagowania treści nowych przepisów, ale także treści samego wykazu.

Po wygłoszonych dotychczas referatach odbyła się ożywiona dyskusja, w której wzięli udział m.in.: ks. prof. W. Góralski, mgr M. Zawiślak, dr A. Czohara, dr A. Tunia, prof. T. Zieliński, ks. dr hab. P. Stanisławski, ks. dr hab. J. Krajczyński, ks. prof. R. Szychmiller oraz dr M. Bielecki.

Trzecia sesja naukowa została zatytułowana „Współczesne przejawy bilateralizmu”. Rozpoczął ją dr P. Leszczyński, który wygłosił referat na temat: „Dualny (ustawowy i umowny) tryb regulacji stosunków między państwem a nierzymskokatolickimi wspólnotami religijnymi według art. 25 ust. 5 Konstytucji”. Wskazał on na ochronny charakter zasady bilateralności w stosunku do wyznań mniejszościowych, które w tym przepisie powinny znaleźć namiastkę regulacji konkordatowej. Nawiązał do opracowania ks. dr hab. P. Stanisława, dotyczącego rozwiązań obowiązujących w tej materii w Republice Włoskiej. Zwrócił uwagę, że przepis polskiej Konstytucji był budowany na wzorcu Konstytucji włoskiej, co może być podstawą do implementacji rozwiązań włoskich w tej materii do polskiego porządku prawnego.

Kolejny referat pt. „Umowy i porozumienia między przedstawicielami publicznej radiofonii i telewizji a Kościołem w Polsce” wygłosił dr P. Steczkowski. Autor wskazał podstawy normatywne prawa Kościoła katolickiego do emitowania własnych programów w publicznym radiu i telewizji. Prelegent postawił sobie za zadanie zbadanie, jak to uprawnienie funkcjonuje w praktyce, jako przejaw bilateralizmu w stosunkach państwo–Kościół. Omówił również zasady korzystania z uprawnienia do transmisji własnych programów przez Kościoły i inne związki wyznaniowe, wskazując, że odbywa się to na podstawie podjętych porozumień między przedstawicielami danego związku wyznaniowego a jednostkami publicznej radiofonii i telewizji.

Prof. dr hab. T. Zieliński wygłosił referat na temat: „Elementy bilateralizmu w brytyjskim modelu stosunków państwo–wspólnoty religijne”. Przedstawił zarys charakterystyki relacji państwo–Kościół w brytyjskim systemie prawnym i elementy bilateralizmu w nim funkcjonujące. Po I wojnie światowej Kościołowi Anglii i Kościołowi Szkocji zapewniono przywilej specyficznego regulowania ich sytuacji prawnej. Jeśli chodzi o pierwszy podmiot, jest to współudział w tworzeniu regulacji prawnych zatwierdzanych przez parlament i monarchę, natomiast odnośnie do drugiego jest to prawo uzupełnień autonomicznego stanowienia prawa dotyczącego spraw kościelnych, skutecznego *erga omnes*. Obserwując takie rozwiązania, autor wystąpienia stwierdził, że mogą się one jawić jako przejaw szczególnego zaufania państwa do wskazanych wspólnot religijnych, a jednocześnie znajduje się w nim element dyskryminacji innych wspólnot religijnych.

Czwartą sesję naukową pt. „Aspekty prawno-porównawcze” rozpoczął ks. prof. dr hab. A. Mezglewski referatem na temat: „Porozumienia pomiędzy związkami wyznaniowymi i Ministerstwem Edukacji Narodowej w sprawie kwalifikacji nauczy-

cieli religii”. Prelegent wskazał praktykę zawierania takich porozumień i omówił wykaz podjętych porozumień. Stwierdził, że stawiane w nich wymagania dla nauczycieli religii są niższe, niż funkcjonujące kryteria w systemie oświaty. Ponadto porozumienia te nie są źródłem prawa powszechnie obowiązującego, ponieważ Konstytucja w swoim zamkniętym katalogu źródeł prawa powszechnie obowiązującego ich nie wymienia. Kończąc referat, autor wysunął postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda*.

Kolejny referat pt. „Regulacja spraw majątkowych związków wyznaniowych jako przejaw zasady bilateralizmu?” wygłosił ks. dr D. Walencik. Stwierdzenie to rozpatruje na trzech płaszczyznach: przygotowania projektów ustaw uchwalonych po 1989 r., stosowania tego prawa oraz prób jego nowelizacji. Wszystkie projekty ustaw zostały przygotowane przez zespoły mieszane rządu i reprezentacje związków wyznaniowych. Obowiązujące przepisy konstytucyjne wymagają zawarcia porozumienia między Radą Ministrów a zainteresowanymi związkami wyznaniowymi w celu ustanowienia wskazanych regulacji prawnych. Natomiast na organach władzy publicznej ciąży obowiązek znalezienia rozwiązań konsensualnych akceptowanych przez adresatów.

Wystąpienie ks. dr. T. Stanisławskiego pt. „Postępowanie przed Komisją Majątkową jako przejaw zasady bilateralizmu” odnosił się jedynie do Kościoła katolickiego. Działalność tej Komisji jest przejawem realizacji zasady bilateralności. Zabrakło jednak precyzji w określeniu charakteru tej instytucji, jej statusu i toczącego się przed nią postępowania. Ponadto autor zauważył, że chęć bilateralnego rozstrzygnięcia tak doniosłej sprawy przysłoniła prawodawcy hierarchię zasad prawnych, które powinien respektować, a to doprowadziło do stworzenia nie do końca sprawiedliwego sposobu działania Komisji. W konsekwencji doszło do zamiany ról stron postępowania, gdzie po jednej stronie znalazła się sama Komisja, a po drugiej strony postępowania. Jest to kwestia wymagająca naukowej analizy, ale również podjęcia kroków zmierzających do zmiany obowiązujących przepisów, aby usprawnić toczące się przed Komisją Majątkową postępowanie.

Kolejny referat został wygłoszony przez ks. dr. hab. P. Stanisza na temat: „Proceduralne aspekty układowego regulowania stosunków między państwem a niekatolickimi związkami wyznaniowymi w Republice Włoskiej”. Prelegent wyraził swoje przekonanie o użyteczności dla polskiego systemu prawnego wzorca włoskiego, co nie oznacza jednak, że możliwa i potrzebna jest aplikacja wszystkich rozwiązań. Omówił sposoby prowadzenia negocjacji i kwestię tzw. parlamentaryzacji rokowań. Wyraził opinię, że pożyteczne byłoby przejęcie na grunt polski rozwiązania dotyczącego powołania specjalnej komisji rządowej, której zadaniem byłaby pomoc przy przygotowywaniu porozumień rządu z przedstawicielami poszczególnych związków wyznaniowych. Podkreślił nadto trafność tzw. parlamentaryzacji rokowań, ale ujętej w odpowiednie ramy.

Ostatnim wystąpieniem naukowym był referat dr. M. Bieleckiego pt.: „Porozumienia związków wyznaniowych z organami samorządu terytorialnego”. Prelegent wyjaśnił pojęcie „porozumienie”, przedstawił rodzaje porozumień oraz tryb ich podejmowania. Wskazał, że porozumienia zawierane w celu pozyskiwania środków z Unii Europejskiej, również są przejawem zasady bilateralizmu realizowanej przez

związki wyznaniowe i organy samorządu terytorialnego. Wymienił także programy, w ramach których związki wyznaniowe mogłyby takie środki pozyskać. Zakres przedmiotowy porozumień zawieranych między organami samorządu terytorialnego a związkami wyznaniowymi jest bardzo szeroki, zaś sam fakt istniejącej współpracy determinowany jest zasadą subsydiarności oraz konstytucyjną zasadą współdziałania dla dobra wspólnego i dobra jednostki.

Po wygłoszonych referatach rozgorzała długa i ożywiona dyskusja, w której wzięli udział m.in.: dr A. Czohara, ks. dr T. Stanisławski, ks. dr hab. P. Stanisławski, dr P. Sobczyk oraz dr P. Leszczyński.

Zauważyć należy wysoki poziom merytoryczny, charakteryzujący wygłoszone przez prelegentów wystąpienia, a także staranne i rzetelne przygotowanie całej konferencji naukowej. Na aprobatę zasługują również zapowiedzi opublikowania materiałów z omówionego Zjazdu.

ANNA SŁOWIKOWSKA
KATEDRA PRAWA SAKRAMENTÓW
I INSTYTUTÓW ŻYCIA KONSEKROWANEGO KUL

SPRAWOZDANIE
Z OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ
„25-LECIE PROMULGACJI KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO:
OBOWIĄZYWANIE I STOSOWANIE W POLSCE”,
ŁÓDŹ, 3-4 WRZEŚNIA 2008 R.

W dniach 3-4 września 2008 r. w Łodzi odbyła się Ogólnopolska Konferencja Naukowa „25-lecie promulgacji Kodeksu Prawa Kanonicznego: obowiązywanie i stosowanie w Polsce”, której organizatorami byli: Stowarzyszenie Kanonistów Polskich, Kuria Metropolitalna oraz Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi, Wydział Nauk Prawnych TN KUL, Katedra Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego KUL i Wydział Prawa Kanonicznego UKSW. Na miejsce obrad wybrano Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi.

Otwarcia konferencji dokonali: abp dr Władysław Ziółek, metropolita łódzki, oraz ks. prof. dr hab. Józef Krukowski, prezes SKP. Na początku abp W. Ziółek przywitał gości i uczestników konferencji, a wśród nich w szczególności: kard. Zenona Grocholewskiego, prefekta Kongregacji Wychowania Katolickiego, oraz bp. prof. dr.